

Dominee Jac. Jonker, Job Sytzen en de soldaat in Indië

Dominee Jac. Jonker, Job Sytzen en de soldaat in Indië

HARRY A. POEZE



Hilversum
Verloren
2019

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de J.E. Jurriaanse Stichting, het Veteraneninstituut en de Stichting Zonne-
weelde.

J.E. Jurriaanse Stichting 

De illustraties zijn, tenzij anders vermeld, afkomstig uit het familiearchief Jonker en uit eigen bezit van Harry A. Poeze.

Afbeeldingen op het omslag: Ds. Jac. Jonker als legerpredikant op Java.

ISBN 978 90 8704 767 2

© 2019 Harry A. Poeze
Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Omslagontwerp: Frederike Bouten, Utrecht
Typografie: Rombus, Hilversum

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud

Voorwoord	7
Job Sytzen en ds. Jac. Jonker	9
Dominee Jonker	10
Theologische activiteiten	16
Predikant in Amsterdam-Zuid	20
De Vrijmaking	23
Legerpredikant in Indonesië	26
Terugkeer van Indiëveteranen	32
Evangelisatie in Amsterdam	41
<i>Niet iedere soldaat sneuvelt</i>	46
<i>Gods ravijn</i>	52
<i>Landgenoten</i>	54
<i>Wat het oog niet ziet</i>	58
Uitgeverij Sijthoff	59
Recensies van Sytzens boeken	61
De mystificatie	68
Poëzie	71
Australië	73
Na Jonkers dood	81
De Indische soldatenromans	86
Pornografische romans	86
Streekromans	89
Protestantse bijdragen	94
De katholieke zuil	98
Literaire verwerking	99
Tot slot	106
Bibliografie	109
Bibliografie Jac. Jonker	109
Bibliografie Job Sytzen	111
Bibliografie algemeen	111
Register	116

Voorwoord

Job Sytzen publiceerde in de jaren vijftig van de vorige eeuw drie romans over de dagelijkse besognes van de Nederlandse soldaten in Indië tijdens de dekolonisatieoorlog van 1945 tot 1949. Vooral als trilogie *Soldaat/Ravijn/Landgenoten* waren de boeken een groot verkoopsucces. Over Job Sytzen werd niet vermeld dat sprake was van een pseudoniem. Mijn belangstelling voor Job Sytzen als de auteur van drie veel verkochte romans groeide begrijpelijkerwijs alleen maar toen de zoektocht naar zijn persoon weinig opleverde. En toen er wel resultaat werd geboekt bleek de auteur de gereformeerde predikant ds. Jac. Jonker van wie de ervaringen als veldprediker in Indië van 1946 tot 1948 de inspiratie vormden voor zijn vier boeken. Die boeken worden hier uitgebreid besproken. Maar eerst wordt de levensloop van ds. Jonker gevolgd, met zijn activiteiten in het pastorale en theologische vlak, tijdens zijn ambtsvervulling in Zuidbroek, Schiebroek en Amsterdam, met als waterscheiding zijn Indische periode.

Onder eigen naam was Jonker intensief betrokken bij de opvang van Indiëveteranen in het moederland. Een overzicht van de uitgangspunten en de rol van het 'thuisfront' hierbij ontbreekt in de bestaande literatuur, vandaar mijn aandacht daarvoor. Ds. Jonker vertrok in 1960 naar Australië, waar hij tot zijn overlijden in 1973 als predikant was verbonden aan de gereformeerde emigrantenkerk, Christian Reformed Churches of Australia.

De ontvangst van zijn boeken wordt gevolgd, met ook de alerte commerciële ondersteuning van uitgever Sijthoff. Daarbij werden rond auteur Jac. Jonker mystificaties in stand gehouden.

Om het werk van Job Sytzen over de Indiësoldaat in de jaren vijftig in perspectief te plaatsen bespreekt dit boek ook andere romans over deze soldaat, van zeer heterogene aard en goeddeels nooit eerder onderwerp van aandacht en onderzoek.

De verwerking van de Indonesische ervaringen van de Nederlandse soldaten krijgt recent veel aandacht. Daarbij is er veel aandacht voor schendingen van het oorlogsrecht. Rémy Limpach heeft in *De brandende kampongs van generaal Spoor* hierbij de feiten aangedragen. Gert Oostindie heeft in *Soldaat in Indonesië, 1945-1950* in egodocumenten van Nederlandse militairen gezocht naar verwijzingen van ontoelaatbare handelingen. Het onderzoeksverslag van Emma Keizer, *Oorlog in Indonesië* doet hetzelfde

voor militaire gedenkboeken. Dit boek laat zien hoe dit zijn weerslag vond in de belletrie, met de boeken van Job Sytzen als belangrijkste bron. Daarbij is er vooral aandacht voor onderwerpen die liever niet werden besproken. In de samenvatting van Sytzens boeken en die van de andere belletrie, en de analyse daarvan, is hiervoor de meeste aandacht.

Bij de speurtocht naar gegevens over ds. Jonker/Job Sytzen heb ik van vele zijden hulp ontvangen. Ik noem hierbij de kinderen Jonker, Alice Becker (Australië) en Peter Dillingh en daarnaast als lezers van het manuscript Tom van den Berge en George Harinck.

Job Sytzen en ds. Jac. Jonker

Op rommelmarkten en in kringloopwinkels is het regelmatig te vinden: de trilogie met de aansprekende titel *Soldaat/Ravijn/Landgenoten* van Job Sytzen. De drie titels waren eerst apart verschenen in 1954 en 1955, waarna in 1957 de eerste bundeling werd uitgebracht. De boeken waren een groot commercieel succes. Precieze cijfers ontbreken maar een verkoop van tweehonderdduizend stuks is een veilige schatting. Dat is op zich een opmerkelijk feit, te meer omdat het onderwerp, de lotgevallen van de Nederlandse militairen in de dekolonisatiestrijd in Indonesië, een taboe-onderwerp was in de jaren vijftig. De oorlog was verloren, Nederland was bezig met zijn wederopbouw en voor de Nederlandse militairen en hun ervaringen was geen aandacht. En als die er was, was deze vaak negatief. Voor hun trauma's was er geen plaats. De geschreven neerslag van de ingrijpende ervaringen in Indonesië was er nauwelijks. Job Sytzens boeken vormden een uitzondering. Ze zullen zijn gelezen door de veteranen en een breder publiek, dat zonder twijfel ook zal zijn aangetrokken door de 'fel-realistische' inhoud.

De brede verspreiding van de boeken kan ertoe hebben bijgedragen dat de beeldvorming over de Nederlandse soldaat overzee mede werd bepaald door Job Sytzens boeken. Alle redenen om dit te onderzoeken en ook uit te vinden wie de auteur was en wat zijn achtergronden en kwalificaties waren.

Een zoektocht naar Job Sytzen levert niets op buiten de door hem geschreven boeken. Op de internetsite 'world.cat' is een verwijzing te vinden, waarbij Sytzen het pseudoniem wordt genoemd van H. Jonker. Dit leidde niet verder. Dat gebeurde wel via de biografie van Sytzen die was opgenomen in Het Beste Boek no. 126 waarin *The Reader's Digest* in 1987 zijn derde boek *Landgenoten*, met drie andere boeken, in bekorte versie publiceerde. De biografie ging over Sytzen – dat het een pseudoniem betrof werd niet vermeld. Maar op basis daarvan kon worden vastgesteld dat Job Sytzen de schrijversnaam was van de gereformeerde predikant ds. Jac. Jonker, van april 1946 tot juli 1948 legerpredikant in Indonesië met standplaats Semarang.

Na lezing van Sytzens boeken lijkt de reden voor het kiezen van een pseudoniem niet ver te zoeken. Als predikant in de strenge Gereformeerde Kerk zou zijn positie ernstig in het geding zijn gekomen als bekend zou worden dat ds. Jac. Jonker de auteur was van een scandaleus boek, met

godslasterlijke taal en expliciete seksuele scènes. Voor de vaak als gezapig en bekrompen omschreven Nederlandse maatschappij van de jaren vijftig ging dit ver, zelfs zo ver dat in advertenties voor de boeken werd vermeld dat de inhoud voor volwassenen was bestemd.

Waar liggen de verklaringen voor dit ‘dubbelleven’ van Jac. Jonker? Zijn die te vinden in zijn levensloop voor hij naar Indië vertrok? En hoe verwerkte hijzelf zijn Indische ervaringen? En hoe bleef het geheim van zijn auteurschap bewaard?

Dominee Jonker

Jacob Jonker werd op 2 november 1904 geboren in Wormerveer. Hij was de oudste zoon van Jan Hendrik Jonker (1873-1970), nog zes kinderen volgden. Zijn vader was predikant. Na het gymnasium in Den Haag was het op aandrang van zijn vader dat Jacob theologie ging studeren aan de Vrije Universiteit. Zelf had hij liever medicijnen gestudeerd. Hij kwam aan in 1923 en voltooide zijn studie in 1929.¹

Zijn studie- en kamergenoot P.J.O. de Bruijne beschreef hem in een in memoriam als ‘hoogst intelligent (inventief als weinigen)’. Hij herinnerde zich een dispuutsbijdrage waarin Jac. Jonker met veel speurdersgeest de plek van het graf van Jezus aanwees. Zijn taalgebruik was realistisch en ‘volstrekt ongewoon in onze kringen’.

Jaap was een merkwaardig man. Ik herinner me nog een nacht in ons Amsterdams kosthuis. Om drie uur werd ik plotseling wakker. Het licht was aan. Vlak bij mijn bed stond Jaap in zijn pyjama, met zijn rug naar mij toegekeerd. Ik ging zitten en zag toen waarmee hij doende was. Vlak voor hem, boven de wastafel, werd het lamplicht opgevangen door een grote ronde spiegel en daarin zag ik de nachtelijke opvoering van een one-man-show: Jaap trok de ene ‘bek’ na de andere en toen ik hem een duw gaf met mijn voet en vroeg wat hij uitvoerde antwoordde hij: ‘Man wat ik doe is goed voor later. We zullen ons gezicht moeten gebruiken om de mensen te bereiken’. Ik geloof dat hij dat later vooral in ‘Zuid’ (met succes – ik bedoel: met zegen!) gedaan heeft.²

Als kandidaat-predikant vond hij op 1 februari 1930 een plaats bij de Gereformeerde Kerk in Wieringen-Kolhorn. Hij was actief in evangelisatiewerk onder de arbeiders die werkten aan de Afsluitdijk en de inpoldering van de Zuiderzee. Zo was hij leider van het Gereformeerd Christelijk Te-

1 Gegevens deels ontleend aan ‘Gegevens VU-studenten 1880-1940’, www.geheugenvandevu.nl (geraadpleegd 23-2-2017).

2 P.J.O. de Bruijne, ‘Ter nagedachtenis aan Jaap Jonker’, *Centraal Weekblad voor de Gereformeerde Kerken in Nederland*, 11-8-1973. ‘Zuid’ doelt op Amsterdam-Zuid.

*Trouwfoto van Jacob
Jonker en Hanna Roel-
vink.*



huis voor Zuiderzeewerkers. Per 1 maart 1931 zei hij zijn werkkkring op en was hij inzetbaar als invaller-voorganger en beroepbaar, met als contact-adres zijn vaders kerk in Werkendam. In mei 1931 werd hij uit een tweetal beroepen in het Groningse Zuidbroek. Jonker nam dit beroep aan. Er was een overschot aan predikanten en een jonge predikant mocht blij zijn met een beroep. Hij werd in oktober 1931 door de Classis Groningen peremptoir (voor de laatste maal) geëxamineerd en toegelaten 'tot de Dienst des Woords en der Sacramenten'. Op 15 november 1931 deed hij zijn officiële intrede als predikant, na bevestiging door zijn vader. Twee weken eerder was hij getrouwd met Janna Maria Roelink (1905-1996). Zij kregen samen zeven kinderen tussen 1932 en 1944. Zijn traktement werd op f 2500 gesteld, met vrij wonen in een vrijstaande pastorie met tuin. De beloning was niet riant. De kosten van een groeiend gezin waren zo hoog dat de hond werd weggedaan, omdat het voer niet kon worden betaald. Het traktement ging de draagkracht van de gemeente te boven. De classis Groningen keer-



De kerk en de pastorie te Zuidbroek.

de elk jaar uit zijn Kas voor Hulpbehoevende Kerken rond *f* 1250 uit om het tekort van de gemeente te dekken. Op een totale begroting van vijfduizend gulden was het traktement de grootste post. Ds. Jonker was tevreden met zijn eerste standplaats en zijn gemeente, die ruim tweehonderd leden telde, van wie de helft belijdend lid, waardeerde hem. De warmte van de gemeente Zuidbroek werd door mevrouw Jonker vol sympathie beschreven. Na twee jaar kreeg ds. Jonker een beroep van Curaçao. Zijn vrouw schreef:

Avonturier als hij was, voelde hij er veel voor, maar ik zei: ze hebben zooveel onkosten voor ons gemaakt en je kent de menschen amper, dat kan je ze toch niet aandoen, nu weg te gaan. Eerlijk gezegd heb ik er altijd spijt van gehad hem zoo te beïnvloeden en nam me voor het nooit meer te doen. 't Is zijn werk en waar hij denkt te gaan en happy is moet ik 't eigenlijk ook zijn.

Ds. Jonker lichtte de kerkenraad in, die met aandrang naar voren bracht hoe gewenst zij zijn verder verblijf vond, 'omdat zijn arbeid zeer gewaardeerd werd'.

De gemeente was streng in de leer, 'wettisch', zoals mevrouw Jonker het omschreef. Een 'stel dat "moest" trouwen' moest in een dienst, voor de gehele gemeente, schuldbelijdenis doen'. Ds. Jonker wist de kerkenraad te overtuigen deze regel af te schaffen. Hij bleef zes jaar, waarna hij een be-

roep aannam naar Schiebroek-Hillegersberg (Centrum).³ Hij deed daar zijn intrede in februari 1938.

Schiebroek-Hillegersberg was een nieuwe gemeente, die de groeiende bevolking van Rotterdam onderdak bood. Eind 1938 telde de gemeente 660 leden, van wie 323 belijdend en 337 dooplid. Een eigen kerkgebouw was er nog niet: de gemeente kwam bijeen in het gebouw Arcadia aan de Adrianaaan. Voor de eigen kerk werd de eerste steen gelegd in april 1940. De ingebruikname van de kerk aan de Meidoornsingel 50, met 520 zitplaatsen, was al in oktober 1940.⁴

De overgang naar Schiebroek levert een zeldzaam inzicht op in de persoonlijkheid van ds. Jonker. Twee kerkenraadsleden, P. Kapinga en D. van der Griendt, maakten rapport op over de kandidaat-voorganger in Schiebroek, voor kerkenraad en, in iets afgezwakte versie, voor de gemeente. Zij bezochten en beluisterden ds. Jonker in Zuidbroek op 24 oktober 1937. Zijn preken waren, naar hun oordeel, van een constant hoog niveau en getuigden van een diepe en nauwgezette studie. 'Hij laat alleen het Woord spreken, het Woord van de Koning der Kerk, Jezus Christus.' Dit gaat wel eens het bevattingsvermogen van de kerkgangers te boven, maar werkt ook opvoedend. Zijn voordracht is rustig en betogend. 'De uitspraak is beschaafd en duidelijk en Z.E. [Zijne Eerwaarde] spreekt, even op gang, zeer vlot. Hij is getrouw in huis- en ziekenbezoek. Patiënten in het ziekenhuis in Groningen bezoekt hij wekelijks. 'Allen, jong en oud, vinden hem een trouwen raadsman en helper.' Het kerkbezoek is zeer goed. De zondagsdiensten van 9 en 15 uur zijn vol, met 160 bezoekers. Hij is actief in evangelisatie, maar door weerstand van de 'vrijzinnigheid' heeft dat geen groot succes.

De commissie heeft, kennis makende in de pastorie, een zeer goeden indruk ontvangen van den predikant zijn echtgenote. Ds. Jonker is een persoonlijkheid, die weet wat hij wil, doch nooit poogt zijn zin door te drijven en alle dingen met wijsheid en voorzichtigheid leidt. Hij is nuchter, stelt de zaken vaak scherp, is een eerlijk en oprecht man, die zich precies geeft zoals hij is. Een vooraanstaand gemeentelid

- 3 Deze gegevens uit *De Reformatie* en *De Waarheidsvriend*, zoals toegankelijk gemaakt via www.digibron.nl. *De Waarheidsvriend*, 21-12-1933 meldde dat Ds. Jonker op een drietal stond voor Venlo-Roermond. Hoe dan ook hij werd niet beroepen. Van de Gereformeerde Kerk in Zuidbroek zijn de kerkenraadsnotulen bewaard gebleven in het archief van de Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt in Zuidbroek. Hierin over het beroep van Curaçao op 27-3-1933. Mevrouw Jonker schreef haar herinneringen, vijftig jaar na dato, op in een cahier, getiteld 'Memoires 1931-1973', die overigens niet verder gingen dan 1945. Antonides 1973: 93-94 volstaat over de Gereformeerde Kerk met summere informatie en een paar foto's.
- 4 Een verslag van de inmeteling van een gedenksteen in *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 30-4-1940 en van de opening in *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 9-9-1940. Ook hierover in Stadsarchief Rotterdam (SAR) 103 (Correspondentie 1940). De Meidoornkerk werd gesloten in 1988, en is nu in gebruik als uitvaartcentrum.

maakte de opmerking: ‘Hij is nog veel beter dan hij zich voordoet.’ Conflicten komen nooit voor. Alle leden der gemeente willen hem gaarne als predikant behouden, doch gunnen hem anderzijds van harte een grootere gemeente. Mevrouw Jonker, een vriendelijke en hartelijke pastorievrouw, kan zich, daar ze vier kleine kinderen heeft, weinig aan het gemeentelijk leven geven.

De commissie noemt het voorzitterschap van ds. Jonker van de afdeling Groningen van de Vereniging voor Calvinistische Wijsbegeerte. Op de vraag van de commissie zegt ds. Jonker ‘er is geen enkele reden om [Zuidbroek] te verlaten; evenmin om er te blijven. De gemeente is klein. Ik ben in mijn element als er veel werk te doen is. Dat werk is hier zeer beperkt. Ik heb behoefte, de vleugels wat breder uit te slaan.’ Een afschrift van een preek van ds. Jonker werd aan het verslag toegevoegd.⁵

De beroeping van een nieuwe voorganger in Schiebroek was moeizaam. Tot drie maal toe had een voorganger een beroeping geweigerd. Die kans was ogenschijnlijk gering bij ds. Jonker. Het rapport van de commissie werd in de kerkenraad van 6 november 1937 besproken. Vragen over de inhoud der preken en hun moeilijkheidsgraad werden beantwoord – het intellectuele peil van Schiebroek was toch hoger te stellen dan dat van Zuidbroek. Over Jonkers gezondheid werd desgevraagd gesteld dat hij ‘vroeger wat last van zenuwen’ had ondervonden, maar dat was verleden tijd. De kerkenraad stelde aan de gemeente twee kandidaten voor. In een vergadering van alle lidmaten op 14 november 1937 werd gestemd: ds. Jonker kreeg 48 stemmen, de tweede kandidaat, ds. H. Mulder, 24. Jonker werd dus beroepen. In de vergadering was er kritiek op de ongelijke behandeling van de kandidaten, waarbij Jonker meer aandacht en kansen had gekregen. Ds. Jonker kreeg een anonieme brief, waarin de ongelijke behandeling scherp werd afgekeurd, uitspraken tijdens een bezoek aan Schiebroek werden gehemeld, en de suggestie werd gedaan zijn beroep nog eens te overwegen, gelet op de grote problemen in een forensengemeente als Schiebroek. Ds. Jonker stuurde de brief door naar de kerkenraad, die vervolgens twee ouderlingen naar het hoge noorden stuurde om plooiën glad te strijken. Ondanks alle opschudding nam Jonker daarop toch het beroep aan. De benoeming ging door. Zuidbroek stuurde een Acte van ontslag en attestatie van Jonker: ‘trouw en ijverig in zijn dienstwerk, Christelijk en Godzalig in zijn belijdenis en wandel, [die] alleszins onergerlijk en onbesproken in het midden der Gemeente verkeerd heeft’. Allerlei zaken werden vlotjes geregeld. Zijn traktement werd gesteld op f 3000 per jaar, met een woontoelage van f 600.⁶ Zijn traktement werd regelmatig verhoogd, tot f 4400; de woon-

5 De verslagen van de commissie, alsmede een excerpt van zijn namiddagpreek van 24 oktober 1937, zijn bewaard in SAR 100 (Correspondentie kerkenraad 1937-1939).

6 De verslagen van de kerkenraadsvergaderingen in SAR 83.